

лення. Професійне зростання педагогічних кадрів на засадах компетентнісно орієнтованого підходу ефективно при створенні комплексу соціально-економічних та організаційно-педагогічних умов і факторів, що визначають особливості процесу підвищення кваліфікації педагогічних кадрів на сучасному етапі, застосування традиційних і нетрадиційних форм роботи та засобів навчання.

Професійна компетентність учителя є найголовнішою його якістю й може слугувати гарантією успіху, а компетентністний підхід – один із чинників, що сприяє модернізації змісту освіти, який поповнює ту низку освітніх інновацій і класичних підходів, що допомагають освітянам гармонійно поєднувати позитивний досвід для реалізації сучасних освітніх цілей. Компетентнісно орієнтований підхід, на відміну від традиційного, є більш ефективним, тому що дає змогу і педагогу, й учню стати творцем навчально-виховного процесу, дослідником-експериментатором, спонукає до творчості, забезпечує максимальне розкриття потенціалу кожного вчителя.

Література

1. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
2. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : МарТ ; Ростов н/Д : МарТ, 2005. – С. 133.
3. Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарука. – К. : К.І.С., 2004. – С. 64.
4. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – С. 34.
5. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
7. Шишов С.Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С.Е. Шишков // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30–34.

ЛЕВЧЕНКО Я.Е.

ОБРАЗ СВІТУ ЯК ІНТЕГРАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВНЗ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується значними соціальними, економічними, політичними, культурними та іншими змінами. Речі та явища, які були звичними й ще вчора здавалися незмінними, сьогодні вимагають нового осмислення. Змінюється погляд і на образ самої людини. Усе частіше серед її знакових характеристик називають конкурентоспроможність, мобільність, готовність до постійного самовдосконалення. Разом з тим у ньому зберігаються риси, значущість яких визнавалась і раніше. До

них, беззаперечно, слід віднести розвиток особистості. Новий погляд на образ людини призводить до змін трактування образу професіонала в різних галузях діяльності. Професія педагога не є винятком. Сучасний педагог – це професійно компетентна, творчо розвинута, гуманна особистість, у якій превалюють духовно-моральні якості, у якій чітко виражена суб'єктна позиція, індивідуальний стиль діяльності та багатий творчий потенціал. Останній визначається багатьма дослідниками як наявність у педагога прихованих, невикористаних резервів у галузі професійної діяльності. Його складовими нерідко називають природні задатки, працездатність, вибірковий інтерес до діяльності, захопленість справою, нестандартність мислення, здатність до самовдосконалення. Для грамотної підготовки фахівця педагогічного профілю у вищому педагогічному навчальному закладі серйозного значення набуває проблема визначення характеру взаємозв'язку між особистісним і професійним розвитком студента. З одного боку, розвиток особистості стимулює перетворення власної професійної діяльності й виводить її на більш високий рівень, з іншого – якісно новий рівень здійснення професійної діяльності, який досягається особистістю, стає відправною точкою для подальшого особистісного зростання. Цей підхід передбачає орієнтацію навчально-виховного процесу у вищій школі на роботу з інтегральними характеристиками, що визначають її особистісний і професійний рівень. Провідним фактором особистісного й професійного розвитку студента педагогічного ВНЗ може виступати образ світу як базове, інтегральне, динамічне утворення, яке детермінує поведінку й діяльність особистості.

Аналіз актуальних досліджень, присвячених проблемі взаємозв'язку між особистісним і професійним розвитком студента ВНЗ, свідчить про інтерес до неї багатьох науковців. Аналіз психолого-методичної літератури дає змогу дійти висновку, що розгляду понять “особистість” та “розвиток особистості” присвячені праці Б.Г. Ананьєва, А.І. Анциферової, Л.І. Божович, І.С. Кона, О.М. Леонтєва, В.С. Мухіної, К.К. Платонова, А.В. Петровського. Науковці Ф.І. Гоноболін, Н.В. Кузьміна, Л.М. Мітіна, А.Б. Орлов, С.Д. Смірнов, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков, які вивчали процес формування особистості вчителя, розвиток його педагогічних здібностей і майстерності, провели аналіз становлення характеру вчителя та формування його професійних умінь і навичок у процесі практичної діяльності.

Мета статті – виявити місце образу світу у структурі соціальної детермінації особистості студента педагогічного ВНЗ та визначити вплив на образ світу особистості студента з метою забезпечення його максимальної адекватності вимогам майбутньої професійної діяльності.

Аналіз образу світу як інтегральної характеристики особистості студента педагогічного ВНЗ неможливий без розгляду понять “особистість” та “розвиток особистості” з позицій сучасної психолого-педагогічної науки. У визначеннях поняття “особистість” можна побачити зміщення акцентів у розумінні цього феномену. Якщо в одних означеннях, які впливають з відомої тези про те, що “сутність людини... – це сукупність усіх суспіль-

них відносин”, мова йде лише про соціальний аспект особистості (Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв), то в інших – підкреслюється роль індивідуального аспекту особистості, основою якого є усвідомлення людиною власної екзистенціальної свободи (Л.І. Божович, В.С. Мухіна, Л.Д. Столяренко).

Під розвитком особистості необхідно розуміти, перш за все, її соціальний розвиток. Він передбачає психічний розвиток, який має найбільший вплив на соціальний розвиток особистості. Єдність соціального й психічного розвитку особистості визначає його повноцінність, і якщо соціальний розвиток має провідне значення, то така єдність чітко виявляється при виділенні критеріїв психологічної зрілості особистості: психологічні характеристики виявляються наповненими соціальним та суспільно-історичним змістом. Під час дослідження розвитку особистості для педагогіки та психології вихідним є положення про те, що особистість розвивається через входження до різних систем суспільних відносин. Фактори, що визначають соціально-психологічний розвиток особистості, починають усе більш системно усвідомлюватися: диференціюються різні соціальні спільноти, які опосередковують вплив на особистість провідних форм суспільної свідомості й поведінки, розкривають життя особистості в сім’ї та інших малих групах. Однак уся ця кількість факторів і умов, що детермінують розвиток особистості, на думку Л.І. Анциферової є несумірною, по відношенню до дослідження того, як сама особистість активно переломлює через свій “внутрішній світ” цю системну детермінацію [1, с. 17].

Основою розвитку особистості вважається становлення її внутрішнього світу. При цьому виділяються рівні соціальної детермінації особистості, які стосовно студентства виглядатимуть таким чином:

- найвищим рівнем детермінації є система конкретних суспільних відносин, до якої включений студент як член спільноти вищого навчального закладу та суспільства в цілому, чиї потреби й вимоги переломлюються крізь призму норм і ціннісних орієнтацій, що приймаються в студентському середовищі;

- середнім рівнем детермінації визнається конкретна студентська група, до якої включений студент (вона опосередковує вплив суспільства на особистість);

- “внутрішній духовний світ” студента розглядається як одиничний фактор у структурі соціальної детермінації, як її первинний, нижчий рівень.

Цей первинний, базовий рівень детермінації має особливе значення для розвитку особистості студента педагогічного ВНЗ, оскільки внутрішні психологічні фактори, які детерміновані рівнем буття індивіда, набувають самостійності й у кінцевому підсумку визначають поведінку людини. На розвиток спрямованості особистості студента педагогічного ВНЗ впливає велика кількість найрізноманітніших факторів: особливості організації навчально-виховного процесу, соціально-демографічні характеристики складу студентів, соціально-побутові умови життя студентів, особливості сту-

дентської групи, джерела культурної, політичної та професійної інформації, особливості структури та способу функціонування організму в цілому й центральної нервової системи зокрема. Сукупність впливу цих факторів визначає провідний напрям розвитку образу світу студента [2; 5].

Отже, образ світу є базовим фактором розвитку особистості студента педагогічного ВНЗ, що опосередковує вплив усіх інших факторів (здібностей і задатків, соціальної сфери, навчання та виховання). Проблемі визначення специфіки розвитку особистості студента вищого педагогічного навчального закладу присвячуються дослідження, у яких значущими особистісними якостями педагога є його інтерес та здібності до педагогічної діяльності, педагогічна спостережливість, особливості розумової діяльності, ставлення до учнів і вольові якості (Ф.І. Гоноволін, Н.В. Кузьміна, Л.М. Мітіна, А.Б. Орлов, С.Д. Смірнов, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков).

Модель особистості вчителя, яку запропонував В.О. Сластьонін, включає:

- професійно-педагогічну й пізнавальну спрямованість особистості вчителя;
- вимоги до його психолого-педагогічної підготовки;
- обсяг та складові спеціальної підготовки;
- зміст методичної підготовки за спеціальністю [2].

Аналізуючи наукові дослідження щодо організації, форм і засобів навчально-виховного процесу у вищій школі, що склався у вітчизняній педагогіці і психології в 60–70-х рр. ХХ ст., А.Б. Орлов дійшов висновку, що без звернення до реальної особистості вчителя та особистості учня неможливо вирішити основні проблеми з педагогіки й психології підготовки та праці вчителя. Система підготовки вчителів розглядалась у цьому випадку як система передачі студентам і вчителям певної суми психолого-педагогічних знань, умінь і навичок. При цьому виникла необхідність вироблення нового педагогічного мислення, що повинно привести до створення нової гуманістичної методики й технології навчально-виховного процесу. Ця система складається із взаємопов'язаних принципів побудови й організації такої педагогічної взаємодії, яка забезпечує не тільки передачу будь-якого змісту (у вигляді знань, умінь, навичок) від викладача до студентів, а і їх спільне особистісне зростання, спільний особистісний розвиток. Ідея виховання особистості особистістю веде, з одного боку, до перебудови відносин між психолого-педагогічною наукою й педагогічною практикою; а з іншого – до загальної гуманізації навчально-виховного процесу в школі, педагогічному навчальному закладі, тобто у системі особистісно-професійної підготовки, діяльності та перепідготовки вчителів, а в цілому – до загальної гуманізації сфери духовного виробництва й реалізації на практиці педагогіки співробітництва та психології виховання вихователів. Система організації особистісної педагогічної взаємодії містить чотири взаємопов'язаних принципи: діалогізації, проблематизації, персоналізації й індивідуалізації педагогічної взаємодії [4; 5].

Принцип діалогізації педагогічної взаємодії є провідним у цій системі. Монологічна педагогічна взаємодія – взаємодія нерівноправна і з погляду обміну інформацією, і соціальної взаємодії, і міжособистісної взаємодії викладача та студента. Викладач домінує на всіх трьох рівнях взаємодії. Така вихідна суперпозиція викладача в монологічній педагогічній взаємодії вимагає від нього лише часткового прийняття особистості студента і тільки тієї її частини, яка схвалюється викладачем, відповідає його педагогічному ідеалу. Діалогізація педагогічної взаємодії пов'язана з перетворенням суперпозиції викладача й позиції студента в особистісно-рівноправні позиції.

Принцип проблематизації педагогічної взаємодії покликаний подолати педагогічну взаємодію, яка побудована за репродуктивним зразком, коли викладач передає деякий зміст студенту, а студент засвоює цей зміст. Проблематизація педагогічної взаємодії веде до зміни ролей і функцій викладача та студента у процесі навчання й виховання. Викладач не виховує, не викладає, але актуалізує, стимулює студентів до особистісного зростання, створює умови для самостійного виявлення й постановки пізнавальних завдань.

Принцип персоналізації педагогічної взаємодії повинен сприяти подоланню рольової педагогічної взаємодії, в якій викладачу відводиться роль вихователя, а студенту – роль того, кого виховують. Поведінка учасників рольової взаємодії жорстко детермінована рольовими, ситуативними вимогами, наказами, які обмежують свободу вираження особистості викладача та студентів.

Принцип індивідуалізації педагогічної взаємодії перебуває в опозиції до педагогічної взаємодії, що не є орієнтованою на індивідуальність студента, на специфічність його інтересів та здібностей. Індивідуалізація педагогічної взаємодії означає виявлення й культивування в кожному студенті індивідуально специфічних елементів загальної та спеціальної обдарованості, побудову такого змісту методів навчання й виховання, які були б адекватними віковим та особистісним особливостям, здібностям і схильностям усіх студентів.

Важливого значення набуває питання про характер взаємозв'язку між особистісним та професійним розвитком людини, оскільки особливості його рішення визначатимуть вибір методів розвитку образу світу особистості студентів педагогічного ВНЗ. Професійний розвиток неможливо відокремити від особистісного, оскільки в їх основі лежить принцип саморозвитку, який детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетворення, що приводить до найвищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації. Ідея цілісності, єдності особистісного та професійного розвитку людини розкривається в концепції, де фактором розвитку є внутрішнє середовище людини, її активність, потреба в самореалізації. Об'єктом професійного розвитку й формою реалізації творчого потенціалу людини у професійній праці визнаються інтегральні характеристики її особистості: спрямова-

ність, компетентність, емоційна та поведінкова гнучкість. Кожна інтегральна характеристика розглядається як сполучення або комбінація значущих особистісних якостей, що суттєві для успішного виконання діяльності в рамках тієї чи іншої конкретної професії. Фундаментальною умовою розвитку інтегральних характеристик особистості професіонала є усвідомлення ним необхідності в зміні, перетворенні власного внутрішнього світу та пошуку нових можливостей підвищення рівня професійної самосвідомості. Л.М. Мітіна вказує, що педагогічна освіта (усі системи підготовки та перепідготовки викладача) повинна будуватися на ідеології розвитку (саморозвитку), а не на ідеології відтворення сталої системи освіти, що функціонує. Якщо викладач буде орієнтуватися лише на передачу знань, умінь та навичок, засвоєних ним самим, то студент залишиться непідготовленим до нових ситуацій, які не можуть бути передбачені в ході будь-якого навчання. Звідси виникає необхідність підготовки особистісно орієнтованого викладача, який буде навчальний процес з урахуванням того, що розвиток здійснюється самим студентом. Завдання педагога полягає в тому, щоб розвинути в студента здатність до самозміни [3]. Професійний розвиток визнається на різних етапах життєдіяльності людини то результатом, то засобом розвитку особистості. Чим раніше починається спрямований особистісний та професійний розвиток, тим з більшою мірою можна прогнозувати психологічне благополуччя, задоволеність життям та особистісне зростання кожної людини в сучасному світі, який постійно змінюється.

Структура професійної діяльності і її зміст не залишаються незмінними, вони змінюються з особистісним зростанням фахівця, який знаходить у ній все нові грані, нові смисли та нові форми. Таким чином, розвиток особистості стимулює перетворення професійної діяльності, приводить до все більш глибокого розуміння її сенсу. Перетворення професійної діяльності, у свою чергу, приводить до подальшого особистісного зростання (перш за все, за рахунок процесу персоналізації), який наповнює професійну діяльність новим надситуативним змістом, створюючи, таким чином, передумови для подальшого розвитку особистості. Ключові цінності суб'єкта виконують функції вибору тих предметів, засобів та способів, які й утворюють цілісну діяльність, а саморозвиток людини стимулює перетворення професійної діяльності, яка, у свою чергу, є однією з головних сил розвитку особистості. Слід виділити два основних напрями професіоналізації особистості викладача на етапі підготовки у ВНЗ: з одного боку, вона є ознакою професійної майстерності, професійного підходу до справи; з іншого – при розподілі рольової взаємодії на всі сфери діяльності – вона стає показником неадекватності, ускладнює контакти й може бути віднесена до деформацій особистості. Якщо формування професіоналізму в діяльності майбутнього вчителя відбувається цілеспрямовано, починаючи з перших курсів педагогічних ВНЗ, то особистісні деформації розвиваються спонтанно, ніби супроводжуючи цей процес. У майбутньому залежно від умов може узяти гору або перша, або друга тенденція. Відповідно, проблема полягає в тому, щоб розкрити механізм професіоналізації, запобігти

особистісній деформації на етапі підготовки у ВНЗ та подолати їх у майбутній професійній діяльності.

Аналіз сучасної підготовки вчителя свідчить про те, що основна увага приділяється оволодінню студентами певною сумою знань, умінь і навичок. Під професійною спрямованістю майбутнього педагога розуміється найчастіше спеціальна підготовка з предмета, що вивчається, а не його психолого-педагогічна компетентність. Однак становлення істинно професійної особистості можливе лише в разі задоволення людиною однієї зі своїх базових потреб – потреби у персоналізації, у протилежному разі професія стає лише ремеслом, зовнішньою, чужорідною до особистості діяльністю. Головним завданням підготовки в педагогічному ВНЗ є надання допомоги студентові в розвитку та повній реалізації власних особистісних можливостей, знаходження адекватних прийомів та методів персоналізації саме через педагогічну діяльність. Кожна особистість є неповторним ансамблем властивостей і якостей, який переломлюється у професійній діяльності, змінюється та перетворюється у професійну особистість. Кожна властивість особистості відповідає певній педагогічній функції, утворюючи єдність, формуючи ту чи іншу спрямованість особистості педагога.

Аналіз розглянутих підходів до розвитку й професіоналізації особистості студента педагогічного ВНЗ дає змогу виділити ряд тез, які становлять основу побудови цілісної концепції навчально-виховного процесу в сучасній вищій школі:

1. Особистість є ширшою за професію. Таким чином, підходи до особистості як носія певних властивостей і якостей, необхідних для успішного виконання нею професійної діяльності, не відповідають вимогам сучасного педагогічного ВНЗ.

2. Професійний розвиток невіддільний від особистісного розвитку. Відношення між цими двома видами розвитку має складний взаємозумовлювальний характер: розвиток особистості стимулює перетворення власної професійної діяльності, виводячи її на більш високий рівень; у свою чергу, цей якісно новий рівень здійснення професійної діяльності стає плацдармом для подальшого особистісного вдосконалення.

3. Провідний фактор особистісного та професійного розвитку – це внутрішнє середовище особистості. Побудова навчально-виховного процесу в сучасній вищій школі повинна бути зорієнтована на пошук та роботу з інтегральними характеристиками особистості, які визначають її особистісне й професійне зростання.

4. Процес підготовки фахівця педагогічного профілю передбачає не передачу певної суми знань, умінь та навичок від викладача студентові, а надання допомоги студенту в розвитку та повній реалізації власних особистісних можливостей. У зв'язку із цим провідне місце в навчально-виховному процесі повинна займати психолого-педагогічна підготовка студента.

Слід підкреслити, що важливого значення в організації навчально-виховного процесу в сучасній вищій школі набуває проблема побудови типології образу світу студентів педагогічного навчального закладу. Теоре-

тичні основи для створення образу світу можуть бути різними. Оскільки структура образу світу невіддільна від структури діяльності суб'єкта, а психологічні властивості особистості формуються, розвиваються та вдосконалюються тільки у відповідних видах діяльності, значить, критерії для побудови типології образу світу студентів педагогічного ВНЗ слід шукати на перетині категорій “образ світу” та “діяльність”. Головними змістовними характеристиками образу світу студентів можна вважати: провідне емоційне забарвлення структури образу світу, яка відображає особливості сприймання людиною світу, що її оточує; особливості ціннісних орієнтацій образу світу. Такі характеристики можна розглядати як основні критерії побудови типології образу світу студентів педагогічного ВНЗ.

Висновки. Найважливішим показником психолого-педагогічної грамотності студента педагогічного ВНЗ можна вважати його здатність розумітися на особливостях власного образу світу, на особливостях образів світу інших людей та вміння встановлювати нормальні особистісно-ділові відносини з представниками різних типів образу світу. Оскільки на особистість студента в період його підготовки в педагогічному ВНЗ впливає велика кількість факторів, сукупний вплив яких не можна врахувати, як не можна врахувати й численні умови майбутньої професійної діяльності студента, найбільш реалістичним підходом до розвитку особистості майбутнього фахівця педагогічного профілю можна вважати його підготовку до діалогічного сприйняття цих факторів та умов. У зв'язку з актуальністю проблеми практичного значення набуває подальший аналіз особливостей образу світу студентів та розробка рекомендацій щодо розвитку особистості студентів педагогічного ВНЗ.

Література

1. Анцыферова Л.И. Личность в динамике: некоторые итоги исследования / Л.И. Анцыферова // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13. – № 5. – С. 12–25.
2. Медведев Д.А. Роль образа мира в развитии личности студента педагогического вуза / Д.А. Медведев // Ученые записки : материалы докладов итоговой научной конференции АГПУ. – Астрахань, 1998. – Ч. 1: Психология. – С. 117–124.
3. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28–38.
4. Орлов А.Б. Проблемы перестройки психолого-педагогической подготовки учителей / А.Б. Орлов // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 16–26.
5. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: От деятельности к личности / С.Д. Смирнов. – М. : Академия, 2007. – 400 с.